

ПРЕГЛЕДИ

Д-р Йорданка Любецка

ЛУКА ПАЧОЛИ - ОСНОВАТЕЛ ИЛИ ОТКРИВАТЕЛ

Представени са биографични данни и факти за Пачоли. Оценен е приносът му не само за счетоводството, но и за математическото познание, както и за теоретичното обяснение на стопански факти и събития и особено във връзка с двойното записване по сметките. Разгледана е дилемата откривател или основател може да бъде наречен Пачоли и се стига до извода, че освен като откривател на двойното записване той за първи път осмисля капитала като двуаспектна същност.

JEL: M41

През 1869 г. членовете на Миланската академия на счетоводителите се обръщат към именития професор-математик Лючини с молба да изнесе общообразователна лекция в Академията. Професорът приема поканата и готвейки се за лекцията си, отделя доста време в търсене на историческите корени на счетоводството. Така той попада на книгата на някой си Лука Пачоли “Всичко за аритметиката, геометрията, науката за пропорциите и отношенията” и за огромна своя изненада открива в нея “Трактат за сметките и записванията”. Счетоводителите на Ломбардия, а не след дълго и колегите им в цяла Европа разбират, че счетоводството има своя изобретател.

Скоро след преоткриването на Пачоли неговият счетоводен труд е издаден на немски език, преведен и публикуван на съвременен италиански език, а малко по-късно, на холандски и на руски. Светът отново започва да чете “Трактата”. Славата на Пачоли расте, а заедно с това неизбежно се появява и скептичното отношение към него. Постепенно започва да се популяризира мнението, че един кабинетен учен, какъвто е Лука Пачоли, не може да създаде счетоводен труд, приложим към практиката на XIX век. Стига се дотам, че се поставя под съмнение неговото авторство. Скептичният тон задава известният италиански счетоводител Фабио Беста.

Не се отчита фактът, че в края на XIX век счетоводната наука и практика имат вече сериозни натрупвания, предполагащи необходимото образование и грамотност на счетоводителите, но четири века по-рано се обобщават спорадичните прозрения и опита на много автори в областта на счетоводното отразяване. Няма нищо странно в това, че именно по онова време един блестящ учен-математик предлага модела на двойното записване в логичен и по-завършен вид. Ревностните опоненти на Пачоли забравят и това, че в неговото съзнание счетоводството е съпътстваща дисциплина на математиката.

На Пачоли е съдено два пъти да понесе безусловната слава и безпощадната критика по повод приноса му към счетоводството - веднъж, когато отпечатва своя "Трактат" в края на XV век (през 1494 г.), и втори път, четири века по-късно, когато неговият труд е преоткрит. През целия този дълъг период неговите идеи продължават да живеят, да се развиват и усъвършенстват. Всичко постигнато през годините се основава на двустранното отразяване, но за съжаление никой не се сеща за източниците, поставили систематизираното начало на счетоводната идея, нито за "Трактата" и неговия автор.

Кой е Лука Пачоли? Францискански монах със светска култура, голям математик, професор на университетите в Перуджа, Милано и Болоня, любимец на своите студенти, близък приятел на Леонардо да Винчи, автор на известния труд "Божествената пропорция", но преди всичко - ученик на великия художник и математик Пиеро дела Франческа. По онова време славата на Пиеро се носи из цяла Италия. Шансът на Лука да има за учител Дела Франческа е съдбовен знак. Общуването с него и неговите уроци създават у младия Пачоли вкус към красивото, изящното, завършеното, хармоничното. Именно в ателието на знаменития си първи учител той се пристрастява към числата и започва да разбира, че пътят към истината се крие в науката.

Освен с Дела Франческа големите постижения в живота на Пачоли са свързани и с пребиваването му във Венеция, а тя по онова време е най-силната морска и колониална държава в Европа. Тук той посещава лекциите на големия математик Доменико Брагадино, които го вдъхновяват и за първите му опити в областта на счетоводството. Не трябва да се подценява и общуването на Лука в Рим с Леон Батиста Алберти - учен, писател и музикант, но най-вече голям архитект, създател на новия архитектурен стил в Италия. Именно в беседите си с него Пачоли доразвива представата си за хармонията като абсолютно начало на природата.

Духовното извисяване и научните постижения на Лука Пачоли са съдбоносно свързани и с посещенията му в двореца на херцог Лудовико Моро Сфорца, където се среща с най-известните личности на епохата. Там се запознава и с гениалния Да Винчи. Тяхното познанство се превръща в плодотворно приятелство, което вдъхновява и двамата колоси за нови търсения и открития.

Постиганията на Леонардо в областта на живописата, скулптурата, архитектурата, инженерните науки, медицината и т.н. са знакови и отдавна са признати за принос към цивилизацията, но малко се знае за това, че Пачоли безрезервно му помага в необходимите изчисления, посвещава го в математическото познание, доколкото непрестанно търсецният дух на Леонардо се нуждае от магията на числата.

Силно повлиян от стремежа на Да Винчи да овладее законите на Вселената, за да ги направи полезни за човечеството, Пачоли започва да

търси приложните аспекти в своята научна област, за да направи знанията си максимално полезни за хората. Така той се насочва към търговията и финансите, които по негово време са в ренесансов разцвет. Професорът-математик осмисля нещо изключително важно - за да се развива успешно стопанската дейност, парите и другите материални ценности не са достатъчно условие. Необходима е и система, която вярно и точно да отчита търговските процеси в съответния порядък. Пачоли започва да се концентрира в търсене на теоретични обяснения на стопанските факти и събития.

Опитите му в областта на теоретичните интерпретации са обусловени от идеите на Леонардо и Алберти за обективното съществуване в природата на съизмеримост, равновесие и хармония. Именно под тяхно въздействие той се стреми да придаде цялостност и хармонична завършеност на счетоводното отразяване. Лука търси научното тълкуване в метода на двойното записване по счетоводните сметки и по пътя на абстрактния подход стига до идеята за двата равностойни ефекта от всяка стопанска операция. В своите теоретични модели той се придържа към тезата на Леонардо за комплексния характер и причинната обусловеност на явленията.

По мнението на големия български учен проф. Коста Пергелов, разработвайки своя персонифициран модел на отчитане, който по-късно става база за юридическото тълкуване на двойното записване, "Лука Пачоли се основава на откритата още от Аристотел еквивалентност на размяната. Затова той подчертава, че трябва да има пълно равенство между сумата, която се записва по сметката на длъжника и тази по сметката на кредитора" (Пергелов, 2002, с. 37).

Пачоли разширява и обогатява обектите на отчитане и пренася еквивалентността и върху други изменения, които настъпват в резултат от стопанските процеси, засягащи както източниците на средства, така и техните материално проявени аспекти. Въпрос на време е появата на понятието "баланс", но може да се твърди, че теоретичният модел на двойно записване по сметките, предложен от Пачоли, улавя причинно-следствените връзки и закономерности, отразява основното, характерното, универсума. Едновременно с това той е освободен от случайното и несъщественото, което неизбежно се е наслоило в многото опити и търсения през вековете да се намери по-съвършен начин за отразяване на стопанския живот. Има основания да се приеме, че Пачоли допринася за осмислянето на четирите балансови изменения в резултат на стопанските операции.

Приносът на Лука Пачоли към счетоводството е безусловен и не подлежи на никакво съмнение. Въпрос на дискусия е дилемата *откривател* или *основател* може да бъде наречен той. Разбира се, Лука не е първият автор, който говори за счетоводство. Вече е добре известен

фактът, че още от древността са правени много опити за двойно записване. Изследователите откриват наченки на двустранно отразяване още при едностранното счетоводство, например в това, че приходът се е отразявал отляво, а разходът отдясно.

Важно е да се отбележи, че при всички тези опити няма огледално отражение, те имат изцяло регистрационен характер, не разкриват икономическия смисъл на отразяваните стопански факти, липсва резултатът с неговата контролна функция за това дали са направени правилно отчетните записвания. Средновековните опити за двустранно отразяване са сведени до основния обект на счетоводно наблюдение - касата, като прецизно се отразяват всички постъпили и изразходвани средства на принципа *дебит - кредит*. Непознати остават понятията „печалба“ и „загуба“, защото все още се борави повече с потребителски, а не с финансови категории.

Логично е ренесансовата епоха да предпостави по-сериозни и задълбочени търсения в областта на счетоводното отразяване. Това е периодът, през който широко се разгръща търговията, развиват се банките и се обогатява представата за отчетните обекти, счетоводните записвания стават все по-многообразни. Естествено и логично натрупванията на счетоводно познание предпоставят усъвършенстване на отчетния процес. Разбира се, това се случва най-напред в средите на италианските търговци по силата на историческия факт, че през ренесансовия период италианските републики са центърът на световната търговия.

Тенденциозно би било всяко твърдение, че Лука Пачоли е първият или единственият автор, който се занимава с модела на счетоводната статия. Известните на днешните изследователи „Книга за сметките“ на Леонардо Фибоначи, „Трактатите“ на Джовани де Антонио да Удзано, „Книга за стоките“ на Джорджи ди Лоренцо Кярини, „Изкуството на търговията“ на Франческо Балдучи Пеголоти предшестват знаменития Трактат на Лука. Всички тези трудове се появяват закономерно във връзка с първите стопански школи от края на XIII век.

По-късно, през 1458 г. Бенедетто Котрули написва книгата „За търговията и съвременния търговец“, където по косвени твърдения описва метода на двойното записване. Ръкописът е отпечатан едва през 1573 г., 115 години след създаването му. Няма аргументиран отговор на въпроса защо този труд е отпечатан толкова късно, нито се знае в каква степен „Трактатът“ на Пачоли го възпроизвежда съдържателно. Независимо че самият Пачоли няма самочувствието на откривател, защото още в епиграфа на книгата си споделя с читателите: „Това, което се въргаляше в прахта и тънеше забравено в тъмнината, Лука намери за теб, приятелю и читателю“, смятаме, че неговото откровение не трябва да се разпознава като признание за класическо плагиатство.

Ако трудът на Котрули не отстъпваше или превъзхождаше „Трактата“ на Лука, той логично би придобил полагашката му се популярност и приз-

нание много по-рано. Същото би се случило и с всички останали многобройни опити преди Пачоли да се изведе методът на двустранното отразяване. Очевидно никой от тях не притежава абстрактната, завършената, логическата и последователната мисъл на известния математик.

Не трябва да се оценяват като формални и другите, на пръв поглед, незначителни характеристики на "Трактата" - италианският език, на който е написан, и арабските цифри, с които са илюстрирани обясненията на автора. Лука пише своя труд за счетоводните сметки на тоскански, премесен с латински форми и конструкции, и това го отличава от всички други трудове, създадени по онова време. Добре известно е, че езикът на ренесансовата наука е латинският.

Въпреки критичните нападки срещу Пачоли, които го подозират дори и в това, че не е достатъчно грамотен на латински, повечето изследователи оценяват езика, на който е написан "Трактатът", като достойнство. Очевидно авторът е последователен в идеята си да бъде полезен на съвременниците си не само като търси приложните аспекти на своето научно познание, но и като пише на достъпен за читателя език.

Стойността на "Трактата" се повишава и с използваните арабски цифри вместо масово употребяваните по онова време римски. Днес се знае, че след публикуването на труда съвременниците на Пачоли бързо изоставят римските цифри и изцяло въвеждат арабските при воденето на търговската си документация. Използваният в "Трактата" италиански език, както и въвеждането на арабските цифри, са доказателство за това, че авторът е убеден в полезността на труда си и вярва, че той ще бъде популярен прилаган.

Лука Пачоли няма нито претенции, нито самочувствие на изобретател на двойното записване. Неговото поведение е типично за истинския учен, който си дава сметка каква малка част от безкрайното познание е овладял. Самият той пише, че в модела за двустранно отразяване, който предлага, ще се придържа към "венецианския способ". Това потвърждава мнението, че трудът е написан в резултат на проученото от венецианската търговска практика. За критиците на Пачоли този факт се превръща в основание за обвинение в плагиатство. За сериозните изследователи е ясно, че всеки абстрактен модел се ражда в науката, защото практиката е показала, че има потребност от това.

Известният професор по математика проучва потребностите на практиката в областта на по-съвършеното отразяване на стопанските операции, както и многобройните опити в търсене на най-доброто решение. Проучената от него богата емпирика, в съчетание с доказаните му математически способности, защото за него математиката е живот, хармония и съвършенство, раждат модела на двустранното отразяване, който предпоставя по-нататъшното развитие на счетоводната мисъл.

Да, Лука Пачоли не е първият автор, който работи върху казуса „двойно записване“. Може би има и други учени, които са достигнали до съвършенството на предложението от него модел, но ние нямаме данни за тях. Вместо това историята ни предлага изобилие от полуполучливи опити и фрагментарни постижения в тази област.

Именно трудът на Лука се превръща в основание за развитието на научната счетоводна мисъл. Само тридесет години след първото отпечатване на знаменития „Трактат за сметките и записванията“ Антонио Таленте публикува своя труд „Просветителството на аритметиката“, в който популяризира идеите на двустранното отразяване, като въвежда за първи път понятието „двойна отчетност“.

„Трактатът“ на Пачоли провокира Доменико Манцони да развие своя курс по счетоводство през първата половина на XVI век, както и Волфганг Швайкер, който в средата на същото столетие отбелязва, че именно двустранното отразяване на стопанските операции стои в основата на установяването на печалбата. Швайкер за първи път определя двойното записване като счетоводен метод и въвежда правилото счетоводните записвания да отразяват само документирани стопански операции.

Следва дълга поредица от имена на учени, които през следващите няколко столетия, използвайки модела на Пачоли, допринасят за развитието на счетоводната наука. В тази рубрика основателно могат да бъдат отбелязани Анджело ди Пиетра, Жак Савари, Матео де ла Порт, Дегранж, Форни, Буше и др.

В контекста на идеята за откривателския принос на Пачоли е важно да се оцени заслугата на известния математик Симон ван Стевин, който в началото на XVII век налага двустранното счетоводство в мащаба на държавното стопанство, нещо което Пачоли анонсира в своя „Трактат“ и всъщност с това (или най-малкото с това) превъзхожда Бенедетто Котрули, цитиран от опонентите на Лука като първоавтор на класическия модел на двойното записване.

Разсъжденията върху дилемата *откривател или основател* не биха били пълноценни без оценката на известния математик Бернардино Балди, който в книгата си „Хроника на математиката“ (1589 г.) нарича Пачоли „велик гений на своята епоха“. Изучавайки задълбочено трудовете на Пачоли, у Балди няма никакво съмнение по отношение на тяхната автентичност.

Коректно би било да се добавят и мненията за приноса на Пачоли на признатите руски изследователи в областта на счетоводната теория Я. В. Соколов и М. И. Кутер. Според наблюденията на проф. Соколов „...всички, с много незначителни изключения, базират историята на счетоводството преди Л. Пачоли на паметниците от древността, а след него - на книгите и статиите в журналите“ (Соколов, 1996, с. 10).

Проф. Кутер смята, че приносът на Пачоли е сведен до популяризирането на съществуващи преди него модели. Той се позовава на извест-

ната историческа теза, че "...двойното записване в счетоводството възниква не по времето на Пачоли, а доста по-рано" (Кутер, 2002, с. 27). Ученият взема предвид твърдението на Фабио Беста, че "Трактатът" е написан от един от преподавателите във венецианската търговска школа и само е добавен в произведението на Пачоли "Всичко за аритметиката, геометрията, учението за пропорциите и отношенията". Проф. Кутер цитира и друга версия, според която трудът на Пачоли в три четвърти от своето съдържание преразказва книгата на Фибоначи (1170-1228 г.), но напомня, че в творбата на Фибоначи не се говори нищо за счетоводство.

Очевидно няма доказано твърдение за безусловния авторски принос на Пачоли. Наблюдателите и изследователите са по-скоро склонни да излагат аргументи *pro et contra*, без да се ангажират с окончателна позиция по въпроса. Разбира се, този подход е коректен. Вероятно сериозните изследвания в тази област предстоят. Предстоят и още научни търсения в отговор на въпроса: *Възможно и логично ли е един блестящ учен-математик, преследвайки идеята за полезността на своите знания, просто да препише и отпечата написаното преди него за двойното записване, или го е доразвил и е предложил свой модел за счетоводно отразяване?*

Няма данни някой преди Пачоли така систематизирано и логически обосновано да е осмислил двата равностойни ефекта от всяка стопанска операция. Да, те очевидно съществуват и преди него така, както съществува земното претегляне, но все пак се нуждаят от своя откривател. Когато *Fra Luka di Borgo* пише, че само е извадил от праха нещо много отдавна съществуващо, това не означава, че просто е преписал и систематизирал нещо написано много преди него. Той открива едно съществуващо откакто свят светува равновесие така, както Христофор Колумб открива Америка, а Коперник открива, че Земята се върти около Слънцето, а не обратно.

Именно с откриването на двата равностойни ефекта е свързано осмислянето на стопанската операция като движение на капитала, предполагащо две равностойни промени. За да се разсъждава на тема *движение на капитала*, е необходима задълбочена представа за капитала като понятие. Логическите разсъждения водят до предположението, че Пачоли за първи път осмисля капитала като двуаспектна същност. Може би и някой преди него го е постигнал, но нямаме категорични доказателства за това.

Може да се твърди, че осмислянето на двуаспектния капитал очертава за първи път предмета на счетоводното изследване и превръща по-късно счетоводната мисъл в счетоводна теория. Кога точно възниква понятието "*баланс*" не е особено важно - това е само една счетоводна категория, чиято поява е предпоставена от съществуващото ѝ вече съдържание.

Колкото повече се развива стопанският живот, толкова по-значим става приносът на Пачоли. Днес даже не можем да си представим как да интерпретираме една стопанска операция, без да отразим двата ѝ стойностно равни ефекта. Нещо повече, анализирането на стопанската операция в тази хипотеза освобождава въображението, помага ни да дефинираме нови отчетни обекти, елиминира комплексите, че не можем или не знаем как счетоводно да илюстрираме специфични, нови или нестандартни стопански факти и процеси. Това равновесие ни провокира непрекъснато да осмисляме неограничените възможности на счетоводството, да ги откриваме, развиваме и разширяваме.

Праволинейният възход не е присъщ за историята на счетоводната мисъл. Тя маркира много търсения, прозрения, неуспехи и успехи. Развитието на научните възгледи и традиции бележи преходите от една парадигма към друга. Да се абсолютизира мнението, че новата парадигма винаги и във всяко отношение е по-добра от предходните, е въпрос на непростима изследователска грешка.

Използвана литература:

Динев, М. Няма нищо по-практично от една добра (счетоводна) теория. (доклад). - Списание на ИДЕС, 2007, N 3.

Кутер, М. Теория бухгалтерского учета. Москва, 2002.

Пачоли, Л. Трактат за сметките и записванията. С., 1998.

Пачоли, Л. Трактат о счетах и записях. Москва, 2001.

Пергелов, К. Юбилеен сборник. С., 2002.

Пергелов, К. Счетоводство и анализ на баланса. С., 2002.

Соколов, Я. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. Москва, 1996.

Соколов, Я. Основы теории бухгалтерского учета. Москва, 2000.

Интернет-ресурс для бухгалтеров ВУН. RU

20.IV.2010 г.